

RAVNOPRAVNOST

- regulativa i realnost

Beograd, 2013.

Koalicija za ravnopravnost KORAK
Koalicioni për Barazi HAPI
Coalition for Equality STEP

Ovaj projekat se realizuje uz finansijsku podršku
Evropske komisije.

YUCOM
Komitet pravnika za ljudska prava

HAPI / KORAK / STEP

RAVNOPRAVNOST

- **regulativa i realnost**

Koalicija za ravnopravnost KORAK
Koalicioni për Barazi HAPI
Coalition for Equality STEP

Izdavač:

Komitet pravnika za ljudska prava
Svetogorska 17, 11000 Beograd
Tel: 011/3344 235
Fax: 011/3344 425
E-mail: office@yucom.org.rs
Web site: www.yucom.org.rs

Za izdavača:
Milan Antonijević

Autori:
Ivana Stjelja
Kristina Vujić
Nikola Grujić
Zoran Vasić
Milan Krstev
Dušan Pokuševski
Mirjana Bogdanović
Milana Radić
Vuk Raičević
Violeta Kurti

Dizajn, prelom i priprema za štampu:
BENUSSI design

Štampa:
Dosije studio

Tiraž 500
ISBN 978-86-83209-42-2

Publikacija je izdata u okviru projekta Umrežavanje organizacija civilnog društva u zaštiti osnovnih ljudskih prava, uz finansijsku podršku Evropske komisije, a partnerstvu sa:

Izjava ograničenja odgovornosti:

Mišljenja izneta u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove Evropske unije.

DISKRIMINACIJA – pojam, pravni i institucionalni okvir, praksa	6
ŠTA JE DISKRIMINACIJA?	7
PRAVNI OKVIR	7
• Ustav Republike Srbije i zabrana diskriminacije	7
• Zakon o zabrani diskriminacije	8
• Posebni zakoni	9
INSTITUCIONALNI OKVIR -	
MOGUĆNOSTI ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE	9
• Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	9
• Zaštitnik građana	10
• Krivični postupak	11
• Parnični postupak	11
• Prekršajni postupak	11
• Inspekcija	11
SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU –	
STANJE U PRAKSI	12
• Statistika i analiza	12
• Odnos između sudova pred kojima su pokretani postupci po Zakonu o zabrani diskriminacije i onih pred kojima nisu	13
• Ishod antidiskriminacionih parnica osnovnih sudova u Srbiji	14
STUDIJE SLUČAJA	15
• „M. A. protiv Darija K.”	15
• „Krsmanovača”	16
• „Milanović protiv Srbije”	17
• „Javna diskriminacija J. M.”	18
• „Diskriminacija zbog neuobičajene komunikacije”	19
STANJE LGBT PRAVA U SRBIJI	22
PRAVNI OKVIR	23
LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U SRBIJI	24
UČEŠĆE ŽENA U POLITIČKOM ŽIVOTU / ŽENE KAO DONOSIOCI ODLUKA	28
PRAVNI OKVIR	29
STANJE U PRAKSI	31
• Korišćenje rodno senzitivnog jezika	34

MONITORING SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU	36
PRAVNA PRIRODA MONITORINGA SUĐENJA	37
ZNAČAJ MONITORINGA SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU	38
SMERNICE ZA PRAĆENJE SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU	40
1. Definisane ciljeva praćenja suđenja	40
2. Odabir monitora (posmatrača)	40
3. Identifikacija i odabir predmeta	40
4. Analiza predmeta	41
5. Obezbeđenje legitimnosti i javnosti posmatračke misije	42
6. Sprovođenje posmatranja suđenja	42
7. Beleženje i sastavljanje dnevnih izveštaja	43
8. Uspostavljanje kontakta sa strankama u postupku	44
9. Saradnja sa medijima i obaveštavanje građana	44
10. Analiza sudske odluke i izrečene sankcije	44
11. Analiza rezultata monitoringa i njena upotreba	45
SPECIFIČNOSTI POSTUPKA I STANDARDI LJUDSKIH PRAVA	
ZNAČAJNI ZA MONITORING I ANALIZU	45
1. Teret dokazivanja	45
2. Situaciono testiranje	46
3. Pismena rasprava između stranaka	46
4. Vremensko trajanje procesa od podnošenja tužbe do sudske odluke	47
5. Troškovi postupka	47

DISKRIMINACIJA

- pojam, pravni i institucionalni okvir, praksa

ŠTA JE DISKRIMINACIJA?

Diskriminacija je svako nejednako postupanje prema nekome zbog nekog njegovog/njenog ličnog svojstva. Svakog čoveka karakteriše mnoštvo ličnih osobina, npr. nacionalna pripadnost, etničko poreklo, pol, seksualna orijentacija, starosno doba itd. Na osnovu svake od navedenih osobina lice može biti diskriminisano, a nekada i na osnovu nekoliko njih u isto vreme (dvostruka ili višestruka diskriminacija). Navedena lična svojstva su samo neka od onih koje navodi Zakon o zabrani diskriminacije.¹

Diskriminacija podrazumeva nejednak tretman, neopravdano pravljene razlike, odnosno stavljanje nekoga u gori/bolji položaj zbog bilo kog njegovog ličnog svojstva. To lično svojstvo može biti stvarno ili pretpostavljeno, odnosno, neko može pogrešno smatrati da neko drugi poseduje neku osobinu i zbog toga ga diskriminisati. Postojanje navedenog ličnog svojstva nije presudno, već je važna diskriminatorna namera. Diskriminisana može biti jedna osoba ali i grupa.

PRAVNI OKVIR

Ustav Republike Srbije i zabrana diskriminacije

Zabrana diskriminacije je Ustavom zajamčeno ljudsko pravo. Diskriminacija je zabranjena članom 21 koji utvrđuje da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije. Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Ustav propisuje i mere afirmativne akcije, odnosno posebne mere koje se mogu uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica koja se nalaze u nejednakom položaju sa ostalim građanima. Navedene mere predstavljaju davanje privilegija određenim ugroženim grupama, ali se ne smatraju diskriminacijom iako predstavljaju nejednako postupanje, jer su pravedne i uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti.

Trebalo bi napomenuti da se članom 76 Ustava koji zabranjuje diskriminacija nacionalnih manjina. Ovim članom Ustav utvrđuje sledeće:

- Pripadnicima nacionalnih manjina jemči se ravnopravnost pred zakonom i jednaka zakonska zaštita;

---

1 Čl. 2 st. 1 Zakona o zabrani diskriminacije definiše diskriminaciju kao: *Svako neopravdano pravljene razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na bilo kom od sledećih ličnih svojstava: rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.*

Zabranjuje se bilo kakva diskriminacija zbog pripadnosti nacionalnoj manjini;

Diskriminacijom se ne smatraju posebni propisi i privremene mere koje se mogu uvesti u ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom životu, radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini, ako su usmerene na uklanjanje izrazito nepovoljnih uslova života koji posebno pogađaju nacionalne manjine.

Član 77 Ustava odnosi se na ravnopravnost u vođenju javnih poslova, odnosno, u učešću u javnom životu. Ustav utvrđuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju, pod istim uslovima kao ostali građani, pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima i stupaju na javne funkcije. Takođe, propisano je da se pri zapošljavanju u državnim organima, javnim službama, organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave mora voditi računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina.

Mnoge druge odredbe Ustava Republike Srbije takođe se, neposredno ili posredno, odnose na zabranu diskriminacije.

Važni su i članovi koji se odnose na podsticanje i uvažavanje razlika (član 48), na zabranu izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje (član 49), kojim je zabranjeno i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti.

Dalje, članom 50 utvrđuje se mogućnost da nadležni sud može sprečiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obaveštavanja samo ako je to u demokratskom društvu neophodno radi „sprečavanja propagiranja rata ili podstrekivanja na neposredno nasilje ili radi sprečavanja zagovaranja rasne, nacionalne i verske mržnje kojim se podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo i nasilje”.

U članu 44, koji se odnosi na crkve i verske zajednice, predviđeno je, između ostalog, da Ustavni sud može zabraniti versku zajednicu samo ako njeno delovanje „izaziva i podstiče versku, nacionalnu, ili rasnu netrpeljivost”. Slična ograničenja utvrđena su i kada je reč o slobodi misli, savesti i veroispovesti (član 43) i slobodi udruživanja (član 55).² Pošto se brojni članovi Ustava odnose na zabranu diskriminacije, bilo je potrebno posebno ih razraditi, a u cilju implementacije ustavnih odredbi kojima se zabranjuje diskriminacija, u Srbiji je 2009. godine donet Zakon o zabrani diskriminacije.³

Zakon o zabrani diskriminacije

Zakon o zabrani diskriminacije donet je 2009. godine i predstavlja sistemski, krovni zakon. On definiše diskriminatorско postupanje kao svako

---

2 Dejan Milenković, *Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2010

3 K. Todorović, I. Stjelja, N. Grujić, *Antidiskriminacioni mehanizmi u praksi*, YUCOM, Beograd, 2013

neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe lica, kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubedenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.⁴

Ovim Zakonom je takođe ustanovljena i institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Posebni zakoni

U kontekstu zaštite od diskriminacije postoje propisi koji se odnose na sprečavanje diskriminacije u pojedinim oblastima ili prema pojedinim ranjivim grupama.

Neki od posebnih zakona koji sadrže norme koje se odnose na zabranu diskriminacije su: Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2005), Zakon o visokom obrazovanju (2005), Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Zakon o javnom informisanju (2003), Zakon o radiodifuziji (2002), Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (2004), Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama (2003), Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Zakon o crkvama i verskim zajednicama (2006), Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006), Zakon o radu (2005), Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (2005), Porodični zakon (2005), Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2003), Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005), Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotreba neonacističkih i fašističkih simbola i obeležja (2009) i Zakon o ravnopravnosti polova (2009).

INSTITUCIONALNI OKVIR - MOGUĆNOSTI ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE

Postoji nekoliko institucija u čijoj je nadležnosti borba protiv diskriminacije, odnosno, postoji nekoliko mogućnosti za zaštitu od diskriminacije:

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Poverenik je nezavisna institucija koja je ustanovljena radi efikasnije borbe protiv diskriminacije. Ovo telo postupa po odredbama Zakona o

4 Zakon o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS”, br. 22/2009), član 2

zabrani diskriminacije koji ga ustanovljava i prati, pre svega, primenu njegovih odredaba.

Poverenik postupa po pritužbama koje dobije, tako da se postupak pred Poverenikom pokreće isključivo formalnim podnošenjem pritužbe. Pritužba mora da sadrži lične podatke i kratak opis situacije koja je dovela do diskriminacije. Neophodno je i priložiti sva dokumenta kojima bi ta tvrdnja mogla biti dokazana. Međutim, često se dešava da dokumenta ne postoje ili da se do njih ne može doći, te se dokazivanju činjenica pristupa npr. svedočenjem.

Kada Poverenik utvrdi da postoji zakonski osnov da postupa po pritužbi, u roku od 15 dana poslaće je osobi koja je sprovela diskriminatorско postupanje i ponašanje. Poverenik će u postupku istraživanja, a najkasnije 90 dana od dana dostavljanja pritužbe, proveravati da li je izvršeno diskriminatorско postupanje. Ukoliko utvrdi da je pritužba osnovana, daće mišljenje tj. preporučiće licu koje je vršilo diskriminaciju kako da ispravi grešku. Ukoliko lice ne otkloni načinjenu grešku, Poverenik će izreći opomenu na koju se osoba koja je izvršila diskriminaciju ne može žaliti. Poverenik ne može da zastupa pred sudom, ali može da vodi postupak zbog nekog događaja koji se odnosi na tačno određenu osobu (koja mu tada daje pristanak) i to čini u svoje ime i u opštem interesu celokupnog društva.

Zaštitnik građana

Postupanje organa javne vlasti često može predstavljati diskriminaciju određenih kategorija građana. Zaštitnik građana, kao zaštitnik prava na „dobru upravu“ može uočiti prikrivenu sistemsku diskriminaciju građana od strane javnih organa i preporučiti otklanjanje propusta i povreda prava garantovanih republičkim propisima. Ovaj nezavisni organ može konstatovati i naložiti otklanjanje povreda propisa koji imaju antidiskriminacioni odredbe, a koje se odnose na organe državne uprave i druge nosioce javnih ovlašćenja. U tom smislu, važno je da saraduje sa Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti oko podele odgovornosti i preduzimanja akcije prema nadležnosti u konkretnom slučaju.

Postupak pred Zaštitnikom je manje formalan od drugih postupaka. Ova institucija će izreći mišljenje ili preporuku i uputiti ih nadležnom organu koji je povredio neko pravo, odnosno diskriminisao. Zaštitniku građana bi trebalo da se obratite ukoliko smatrate da je neka ustanova ili organ uprave povredio Vaša prava. Ipak, pre toga bi trebalo da iskoristite pravna sredstva i mogućnosti koje Vam stoje na raspolaganju, odnosno, da uložite žalbu na rešenje državnog organa koji je povredio neko Vaše pravo. Zaštitnik građana će uputiti preporuku kojom će naložiti da se greške u radu isprave. Rok za ispravljanje grešaka je 60 dana. Nakon toga, organ kome je preporuka upućena mora da obavesti Zaštitnika da li je postupio po preporuci, i ako nije, zbog čega.

Krivični postupak

Postoji mogućnost vođenja krivičnog postupka zbog diskriminacije, odnosno krivičnih dela povrede ravnopravnosti, izazivanja rasne i verske mržnje i netrpeljivosti kao i rasne i druge diskriminacije, koja su obuhvaćena Krivičnim zakonikom Republike Srbije.

Zločin iz mržnje uveden je u Krivični zakonik 2012. godine, kada je članom 54a omogućeno da krivična dela učinjena iz mržnje budu strože sankcionisana. Zločin iz mržnje predstavlja bilo koje krivično delo učinjeno prema nekome zato što je „drugačiji”. Mržnja kao motiv izvršenja krivičnog dela predstavlja osnov za strožu kaznu, što znači da će sud mržnju ceniti kao otežavajuću okolnost. Prema Krivičnom zakoniku, ukoliko je krivično delo „učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela.”⁵

Parnični postupak

Kao mogućnost zaštite predviđena je i tužba osnovnom sudu. Ovakav postupak sud tretira kao hitan.

Tužbom možete da zahtevate:

- Zabranu postupaka koji bi tek trebalo da budu preduzeti, a smatrate da će dovesti do diskriminacije;
- Zabranu nastavljanja diskriminatorskog postupanja;
- Uklanjanje posledica i vraćanje stanja koje je bilo pre diskriminatorskog postupanja;
- Naknadu materijalne ili nematerijalne štete.

Prekršajni postupak

Osim tužbe, na raspolaganju je i podnošenje prekršajne prijave. Ishod ovakvog postupka je novčana nadoknada za izvršeni prekršaj. Prijava se podnosi pisanim putem. Zakon o zabrani diskriminacije predviđa da podnošenje prekršajne prijave zbog povrede prava iz ovog zakona spada u nadležnost Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Inspekcija

Na raspolaganju su Vam i inspekcije iz oblasti rada, prosvete i zdravstva ukoliko je do diskriminacije došlo na radnom mestu, fakultetu, u školi, domu zdravlja, bolnici itd. U tim slučajevima nadležni inspektor podnosi prekršajnu prijavu protiv lica koje vrši diskriminaciju.

5 Član 54a Krivičnog zakonika Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009 i 121/2012)

SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU – STANJE U PRAKSI

Statistika i analiza

Osnovni instrument u borbi protiv diskriminacije jeste sudska zaštita – pokretanje parničnih postupaka zbog diskriminatorskih radnji/propuštanja. U ovakvim postupcima primenjuju se opšta pravila Zakona o parničnom postupku, uz određene izuzetke koji su predviđeni Zakonom o zabrani diskriminacije.

Ovi izuzeci odnose se, pre svega, na lica ovlašćena za podnošenje tužbe, a tužbu mogu podneti Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava, odnosno prava određene grupe lica. Specifičnosti postupka ogledaju se u pravilima o teretu dokazivanja u odnosu na Zakon o parničnom postupku. Dakle, teret dokazivanja nije na tužiocu kao što je to inače slučaj, već je prebačen na tuženog u slučaju da tužilac učini verovatnim da je tuženi postupao diskriminatorski prema njemu. Svrha ove odredbe je da se olakša položaj tužioca, koji obično jeste diskriminisan i već se nalazi u nepovoljnom položaju.

Dakle, prema zakonu, potrebno je da tužilac ukaže na nezakonito različito postupanje prema njemu, odnosno da ukaže da je prema njemu postupano drugačije nego prema nekom drugom licu u istoj situaciji. Time se tuženom nameće obaveza da u dokaznom postupku obrazloži svoje ponašanje, tj. da dokaže da je takvo ponašanje karakteristično za istovrsne situacije u kojima se pojavljuju lica sa različitim ličnim svojstvima.

Međutim, primena ove odredbe u praksi je sporna jer se od strane sudova tumači tako da tužilac i dalje mora aktivno da obezbeđuje dokaze sudu, a činjenica da je učinio verovatnim diskriminatorsko postupanje predstavlja samo procesnu pretpostavku za dalje vođenje parnice. Na ovaj način, norma o teretu dokazivanja gubi smisao, s obzirom na to da je tužilac ostavljen u nepovoljnom položaju, posebno kada se ima u vidu da je diskriminacija najčešće posredna, prikrivena, te ju je teško dokazati.

Dodatne specifičnosti u odnosu na opšta pravila postupanja predstavljaju i: pravilo o objektivnoj odgovornosti⁶, uloga tzv. „testera” radi olakšavanja dokazivanja diskriminatorskog postupanja⁷ kao posebno dokazno sredstvo itd. Važno je istaći da se uz tužbu može tražiti izdavanje privremene mere⁸ kojom bi se sprečilo diskriminatorsko postupanje, ot-

---

6 Član 45 st. 1 Zakona o zabrani diskriminacije (Ako je sud utvrdio da je izvršena radnja neposredne diskriminacije ili je to među strankama nesporno, tuženi se ne može osloboditi od odgovornosti dokazivanjem da nije kriv).

7 Član 46 st. 3 Zakona o zabrani diskriminacije (Lice koje se svesno izložilo diskriminatorskom postupanju, u nameri da neposredno proveri primenu pravila o zabrani diskriminacije u konkretnom slučaju, može podneti tužbu iz člana 43 tač. 1, 2, 3 i tačke 5 ovog zakona).

8 Član 44 Zakona o zabrani diskriminacije.

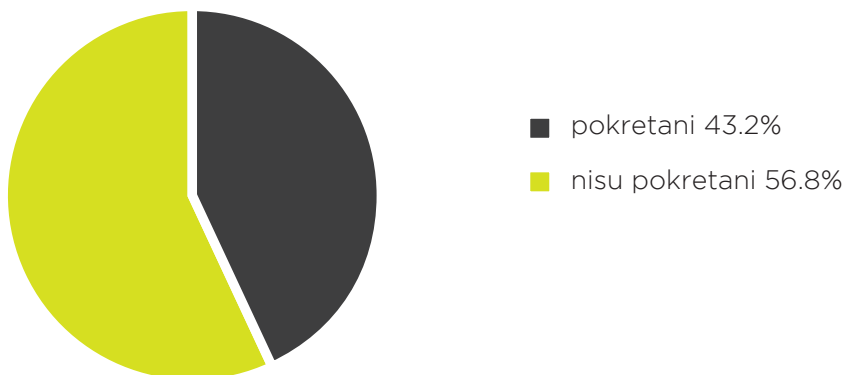
klonila opasnost ili sprečio nastanak nenadoknadive štete. Efikasnost ove odredbe ogleda se u tome što je sud dužan da o predlogu za izdavanje privremene mere odluči najkasnije u roku od tri dana od dana njegovog prijema.

U cilju sticanja preliminarnih uvida u osnovne probleme u funkcionisanju mehanizma sudske zaštite od diskriminacije u postojećem društvenom i pravnom kontekstu, obratili smo se svim osnovnim sudovima na teritoriji Republike Srbije. Zahtevom za slobodan pristup informacijama od javnog značaja tražena je informacija o tome koliko je postupaka pokrenuto od početka stupanja Zakona na snagu, informacije o ishodu postupaka, inicijalni akt, kao i odluke kojima su postupci okončani.

Upoređivanje informacija o toku i ishodu parničnih postupaka koje su procesuirali nadležni sudovi, i informacija dobijenih od predstavnika nevladinih organizacija koje se bave zaštitom marginalizovanih društvenih grupa kao i od samih pripadnika manjinskih grupa, omogućilo nam je izdvajanje najtipičnijih problema koji se javljaju u primeni zakonskih propisa.

Podaci do kojih smo došli ukazuju da je od početka primene Zakona 2009. godine, zapravo pokrenut veoma mali broj postupaka. Postupci su pokrenuti pred trinaest sudova, dok čak u sedamnaest od trideset koji su nam dostavili odgovore na zahtev, postupci za zaštitu od diskriminacije nisu ni vođeni. Procentualno izraženo, odnos između sudova pred kojima su ovi postupci vođeni i onih pred kojima nisu, iznosi 43,2% : 56,8%.

Odnos između sudova pred kojima su pokretani postupci po Zakonu o zabrani diskriminacije i onih pred kojima nisu

Na teritoriji cele Srbije, u periodu od tri godine, vođeno je ili se vodi ukupno 184 postupka za zaštitu od diskriminacije. Sa druge strane, broj parničnih postupaka koji se na godišnjem nivou pokrene pred nekim osnovnim sudom daleko je veći. Na osnovu godišnjih izveštaja o radu osnovnih sudova, uočljiva je znatna nesrazmera između ukupnog broja parničnih postupaka i postupaka vođenih radi zaštite od diskriminacije.

Odredbe Zakona o zabrani diskriminacije koje se odnose na sudsku zaštitu u parničnom postupku predviđaju **hitnost postupka** po tužbi povodom diskriminatoranskog postupanja.

Neophodno je obezbediti doslednu primenu Zakona o zabrani diskriminacije, uvođenjem dodatnih mehanizama koji bi mogli da garantuju poštovanje ovog načela, jer postoji praksa da parnični postupci veoma dugo traju.

Ishodi postupaka za zaštitu od diskriminacije su raznovrsni. Diskriminacija je utvrđena u svega 10 postupaka u sudovima na području cele Srbije, dok se veliki broj predmeta završava procesnom odlukom. U 21.8% pokrenutih sporova došlo je do odbačivanja ili povlačenja tužbe, donošenja rešenja o prekidu postupka ili o nenadležnosti suda.

Ishod antidiskriminacionih parnica osnovnih sudova u Srbiji

- u toku 59.24%
- odbačaj 8.70%
- povlačenje tužbe 10.87%
- prekid postupka 1.63%
- nenadležnost 0.54%
- odbijen zahtev 13.59%
- usvojen zahtev 5.43%

Brojne mogućnosti predviđene Zakonom u praksi se i ne koriste. Naime, iako Zakon omogućava da se tužbenim zahtevom traži zabrana daljeg vršenja radnje diskriminacije, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije, objavljivanje presude, izvršenje radnje radi uklanjanja posledica diskriminatorskog postupanja, najveći broj tužbenih zahteva ograničava se na utvrđenje da je došlo do diskriminacije, kao i na potraživanje naknade štete.

Takođe, mogućnost da se predloži izdavanje privremene mere u toku trajanja parnice izuzetno retko se koristi u praksi.

Kada je reč o presudama, potrebno je naglasiti da se pri donošenju odluka retko koriste mehanizmi predviđeni međunarodnim konvencijama koje je Srbija ratifikovala, i koje, prema tome, čine sastavni deo domaćeg pravnog poretka i neposredno se primenjuju.⁹ U svom radu, sudovi retko primenjuju čak i Ustav, a gotovo nikada praksu međunarodnih institucija, prvenstveno Evropskog suda za ljudska prava.

STUDIJE SLUČAJA

„M. A. protiv Darija K.”

Dario K. i M.A. su radili zajedno u jednoj privatnoj firmi. Dario K. je jednom prilikom uzeo mobilni telefon M.A. bez njegovog odobrenja, pročitao privatne sms poruke i saznao za njegovu istopolnu seksualnu orijentaciju. Nakon toga, Dario K. je u dužem vremenskom periodu upućivao uvrede i pretnje M.A. Vredanje se sastojalo u izjavama kao što su: „Fuj, pederčino jedna, gadiš mi se!”, „Odvratan si, treba te staviti na kolac!” ili „Sve vas treba pobiti!”. Takođe, govorio je M.A. da „će mu doći glave samo ako stigne nešto iz suda ili policije”. M. A. je tvrdio da je Dario K. nekoliko puta bio i fizički nasilan prema njemu, zbog čega se obraćao lekaru.

M.A. je podneo tužbu kojom je tražio od suda da utvrdi da je Dario K. diskriminatorski postupao prema njemu i naloži mu da mu isplati određeni novčani iznos na ime nematerijalne štete. Osnovni sud u Vršcu odbio je tužbu M.A. kao neosnovanu. Međutim, Apelacioni sud u Novom Sadu, postupajući u drugom stepenu, utvrdio je da je ovakva odluka prvostepenog suda doneta usled pogrešne primene materijalnog prava. Apelacioni sud u Novom Sadu je, na osnovu već izvedenih dokaza, utvrdio da je tuženi ipak diskriminatorski postupao, a odluku je doneo pozivajući se na članove 12, 13 i 21 Zakona o zabrani diskriminacije.

Svoju odluku Apelacioni sud u Novom Sadu je obrazložio, između ostalog, i time da je „nesumnjivo da su reči 'peder' i 'pederčina' izrazi koji u našem jeziku imaju značenje negativnog, omalovažavajućeg, obezvređujućeg i uvredljivog označavanja muške osobe istopolne seksualne orijentacije” i da njihovo upućivanje „predstavlja uznemiravajuće i poni-

9 Član 16 stav 2 Ustava RS.

žavajuće postupanje koje ima za cilj i predstavlja povredu dostojanstva na osnovu ličnog svojstva – istopolne seksualne orijentacije.” Uzevši u obzir da je ovakvo ponašanje tuženog, nakon što je saznao za seksualnu orijentaciju M.A, postalo učestalo u dužem vremenskom periodu, Apelacioni sud u Novom Sadu utvrdio je da takvo ponašanje predstavlja težak oblik diskriminacije i naložio Dariju K. da oštećenom M.A. isplati 180.000 dinara na ime nematerijalne štete, zbog pretrpljenih duševnih bolova zbog povreda prava ličnosti, ugleda i časti.

„Krsmanovača”

Tokom 2000. godine, šabačkim Romima bio je zabranjen pristup bazenu koji se nalazi u sklopu Sportskog centra „Krsmanovača”. Kako bi utvrdio osnovanost sve učestalijih pritužbi lokalnih Roma, Fond za humanitarno pravo, u saradnji sa romskim nevladinim organizacijama, odlučio je da sprovede tzv. situaciono testiranje. Dana 8. jula 2000. godine, šest osoba, među kojima je bilo troje Roma, pokušalo je da kupi karte i uđe na bazen. Redar koji je radio na ulazu odbio je da Romima proda karte, uz obrazloženje da to ne dozvoljavaju „pravila Sportskog centra Krsmanovača.” Kada je od redara zatraženo objašnjenje, odgovorio je da bi obezbeđenje Sportskog centra izbacilo Rome čak i ako bi ih on pustio da uđu. Posle toga je Fond za humanitarno pravo podneo tužbu protiv vlasnika Sportskog centra a u ime diskriminiranih Roma.

Presudom Opštinskog suda u Šapcu utvrđeno je da su radnici zaposleni u Sportskom centru tuženog onemogućili tužioce da uđu na bazen samo zato što su Romi. Sud je zaključio da je usled ponašanja tuženog došlo do povrede prava ličnosti tužilaca pošto im nisu omogućena sva prava koja imaju lica koja nisu pripadnici romske etničke zajednice, zbog čega su trpeli osećaj povređenosti i poniženosti. Tuženom je naloženo da prestane sa diskriminacijom u pružanju usluga i da uputi javno izvinjenje tužiocima. Okružni sud u Šapcu potvrdio je presudu Opštinskog suda. Prvu pravosnažnu presudu izrečenu zbog rasne diskriminacije Roma u pristupu javnim mestima u Republici Srbiji, potvrdio je u septembru 2004. i Vrhovni sud Srbije.

U obrazloženju Vrhovnog suda Srbije navodi se da su nižestepeni sudovi pravilno zaključili da je tužbeni zahtev osnovan jer je došlo do povrede prava ličnosti. U svojoj odluci Vrhovni sud Srbije pozivao se na odredbe Ustava kojima je garantovana nepovredivost prava na lični integritet, ugled, čast i dostojanstvo, ali i na odredbe međunarodnih ugovora koje je Srbija ratifikovala (Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima).

Protiv redara zaposlenog u Sportskom centru „Krsmanovača” pokrenut je krivični postupak. Opštinski sud u Šapcu doneo je 2006. godine presudu kojom je on uslovno osuđen na kaznu zatvora zbog krivičnog dela povreda ravnopravnosti građana (član 128 Krivičnog zakonika).

„Milanović protiv Srbije“

Građanin Milanović iz Jagodine pripadnik je verske zajednice Hare Krišna. On je 2001, 2005, 2006. i 2007. godine policiji prijavljivao da su mu pretili i napadali ga njemu nepoznati ljudi za koje je pretpostavljao da pripadaju ekstremističkim desničarskim organizacijama. Svoje tvrdnje o napadima potkrepio je lekarskim nalazima u kojima su bile evidentirane povrede za koje je tvrdio da su mu nanete prilikom prijavljenih napada. Verovao je da su napadi bili verski motivisani. Policija je preduzimala neke istražne radnje, ali nikada nije uspela da pronađe izvršioce napada na Milanovića. Nije preduzimala ni konkretne mere koje bi mogle da spreče da se napadi ponavljaju, osim što mu je savetovala da ne izlazi uveče jer „očigledno provocira“ druge osobe. Nezadovoljan što policija nije pronašla napadače i što se prema njemu nije odnosila na odgovarajući način (tvrdio je da je policija više pažnje posvećivala njegovom „čudnom izgledu“ i verskoj pripadnosti nego potrazi za napadačima; a policija je sumnjala da je sam sebi nanosio povrede, iako nije postojao nijedan dokaz koji bi ukazivao na takvu mogućnost), podneo je predstavku Evropskom sudu za ljudska prava.

Evropski sud za ljudska prava je 2010. godine doneo presudu u kojoj je konstatovao da je Milanović bio žrtva povrede člana 14 (koji sadrži zabranu diskriminacije) u vezi s članom 3 (koji sadrži zabranu mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sud je prvo konstatovao da zabrana zlostavljanja iz člana 3 Evropske konvencije podrazumeva obavezu države da preduzme razumne i delotvorne mere kako bi sve osobe u svojoj nadležnosti zaštitila od zlostavljanja, a u slučaju da do zlostavljanja ipak dođe, i obavezu države da sprovede delotvornu zvaničnu istragu koja mora biti takva da može dovesti do identifikacije i kažnjavanja onih koji su za zlostavljanje odgovorni. Ta istraga mora biti hitna i o njoj mora biti obavestavana navodna žrtva, u onoj meri koja joj omogućava da zaštiti svoje legitimne interese. U konkretnom slučaju, Evropski sud je zaključio da istraga koju je policija sprovodila nije bila delotvorna, tj. da nisu bile preduzete sve moguće i razumne mere kako bi se otkrili i kaznili izvršioци napada na Milanovića. Drugim rečima, Evropski sud je zaključio da policija nije postupala dovoljno marljivo, odnosno da je istraga koja je vođena bila nešto više od istrage pro forme. Uz to, zaključeno je i da država nije preduzela odgovarajuće mere kako bi sprečila da se napadi na Milanovića ponavljaju.

Evropski sud je smatrao da je u ovom slučaju došlo i do diskriminacije. Naime, u presudi se navodi da je obaveza države da s posebnom pažnjom pristupi istraživanju indicija koje ukazuju na to da bi nasilje koje je predmet istrage moglo biti inspirisano verskom mržnjom. Sud smatra da se verski motivisano nasilje ne može tretirati kao obično nasilje. U skladu s tim, on smatra da jednako postupanje države u dve različite situacije (u

situaciji u kojoj postoji verski motivisano nasilje i u situaciji u kojoj postoji „obično” nasilje) može predstavljati diskriminaciju. U ovom konkretnom slučaju, Evropski sud je zaključio da država nije dovoljno marljivo pristupila istraživanju Milanovićevih navoda iako su oni jasno ukazivali na to da se moglo raditi o verski motivisanom nasilju, smatrajući i da je nepoverljiv odnos policajaca prema Milanoviću takođe bio posledica njegove verske pripadnosti.

„Javna diskriminacija J. M.”

Dana 03.06.2011. godine, u izjavi datoj novinaru RTS-a i emitovanoj na istoj televizijskoj stanici 06.06.2011, V.K. iz Svrljiga je, u svojstvu stanara stambenog objekta sagrađenog za smeštaj izbeglih i raseljenih lica u koji je, krajem avgusta iste godine i na osnovu sudske presude, trebalo da se usele J.M. i njeno petoro dece, inače pripadnici romske nacionalne manjine, na nedvosmislen način upotrebio reči kojima je pripadnike romske nacionalne manjine neposredno diskriminisao. Na taj način, došlo je do povrede odredbe Zakona o zabrani diskriminacije iz člana 13 st. 1 - izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti.

Naime, V.K. je izjavio da se, kako on tvrdi, „protivi da se Romkinja useli u zgradu. Mnogo ima dece, petoro dece, a Romi su Romi. Znete kako, oni uvek imaju neko posebno naselje odvojeno i te stvari...” Svojom izjavom nedvosmisleno je pokazao otvorenu netrpeljivost prema pripadnicima romske nacionalne manjine i oblike rasističkog ponašanja. Izjava je data povodom okončanja sudskog spora i donošenja presude na osnovu koje je trebalo da se J.M. i njeno petoro dece, inače pripadnici romske nacionalne manjine, usele u stambeni objekat koji im je dodeljen od strane Centra za socijalni rad u Svrljigu još pre nekoliko godina, a u kome trenutno bespravno boravi druga porodica.

Slučaj je dobio epilog pred sudom u okviru kojeg je, nakon podnošenja pritužbe od strane Mreže odbora za ljudska prava u Srbiji - CHRIS, pokrenut sudski postupak od strane Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za utvrđivanje diskriminatornog postupanja.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je dana 14.06.2011. godine pred Osnovnim sudom u Nišu, sudska jedinica Svrljig, podneo tužbu za utvrđenje diskriminatornog postupanja protiv tuženog V.K. iz Svrljiga. Osnov za pokretanje sudskog postupka je izjava pomenutog lica u sredstvima javnog informisanja kojom na nedvosmislen način diskriminiše pripadnike romske nacionalne manjine i pritužba koju je Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji CHRIS podnela protiv pomenutog lica Povereniku za zaštitu ravnopravnosti.

Dana 24.06.2011. godine održano je ročište za glavnu raspravu na kome je tuženi V.K. izjavio da su navodi iz tužbe istiniti, ali da nije mislio to što je rekao novinarki RTS-a. Objasnio je da se u predmetni stan uselilo

neko treće lice pod nelegalnim uslovima a da je njegova žena bila potpisnik peticije protiv njenog useljenja. Takođe, izjavio je da je kritičnog dana konzumirao nitroglicerina nakon čega se pojavila novinarka kojoj je dao spornu izjavu, kojom, međutim, nije želeo da diskriminiše romsku ili bilo koju drugu naciju, da želi da se izvini zbog toga kao i da se zbog svega navedenog vrlo loše oseća i kaje od kada je primio tužbu. Osim navedenog, tuženi je izjavio da ima nameru da se lično izvini J.M. i uopšte romskoj manjini te je 05.07.2011. godine predao sudu pismeni otpravak izvinjenja.

U završnoj reči tuženi je izjavio da se kaje zbog učinjene izjave, da se izvinjava oštećenoj J.M. za izrečene reči na RTS-u i prihvata da se o njegovom trošku objavi javno izvinjenje romskoj nacionalnoj manjini u dnevnom licu „Blic“.

Osnovni sud u Nišu, sudska jedinica Svrlijig je, po održanoj glavnoj raspravi, u julu 2011. godine doneo presudu kojom usvaja tužbeni zahtev Poverenika za zaštitu ravnopravnosti prema tuženiku V.K. kojom prilikom se navodi da se utvrđuje da je tuženi V.K. svojom izjavom izvršio težak oblik neposredne diskriminacije pripadnika romske nacionalnosti tj. nacionalne manjine zabranjen članom 13 stav 1 tačka 1 Zakona o zabrani diskriminacije – izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti na osnovu nacionalne pripadnosti. Sud je presudom obavezao tuženog da ubuduće ne daje izjave i stavove kojima se diskriminiše romska nacionalna manjina i da, u roku od 15 dana od pravosnažnosti presude, o svom trošku objavi izvinjenje romskoj nacionalnoj manjini u novinama sa dnevnim tiražom, što je tuženi i učinio.

„Diskriminacija zbog neuobičajene komunikacije“

Slučaj diskriminacije po osnovu invaliditeta dogodio se u avgustu 2012. godine u jednom od ugostiteljskih objekata u Nišu. Grupa dece sa invaliditetom – lica sa oštećenim sluhom (služe se znakovnim jezikom), u nameri da proslave rođendan jednog od svojih drugova, uputila se u ugostiteljski objekat „P.“ u parku Svetog Save u Nišu. U trenutku ulaska u objekat, prema njihovoj proceni nalazilo se petoro ljudi, dok se u bašti pomenutog objekta nalazilo četvoro ljudi. Seli su za sto unutar kafića u nameri da se počaste palačinkama i nakon kraćeg vremena uzeli su meni kako bi izabrali šta da naruče. Uočivši da se deca služe znakovnim jezikom u komunikaciji, konobarica im je prišla i rekla da je sto za kojim sede rezervisan, iako nigde nije bilo oznake „reserve“ koja je uobičajena ukoliko je sto rezervisan. Na opasku M.M, koja se jedina od pomenute dece služi govorom, da nigde ne stoji natpis da je sto rezervisan i predlog da pređu za bilo koji drugi sto jer u tom trenutku takav natpis nigde nije stajao, konobarica je rekla da su svi stolovi rezervisani. U razgovor se uključila i druga konobarica koja je, takođe na predlog M.M. da pređu u baštu pomenutog objekta, rekla da je i u bašti sve rezervisano i rukom

im pokazala da napuste objekat i pređu u neki od susednih ugostiteljskih objekata. Nakon toga, deca su ponižena napustila objekat u kome im nije pružena nikakva usluga.

Na osnovu ovih navoda i činjenica, Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji – CHRIS, kancelarija iz Niša, podnela je pritužbu za diskriminaciju po osnovu invaliditeta Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Poverenik je, ceneći navode iz pritužbe, odlučio da na osnovu podnete pritužbe pokrene stratešku parnicu za diskriminaciju po osnovu invaliditeta iz čl. 13 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom – diskriminacija u vezi sa pružanjem usluga i korišćenjem objekata i površina kao i čl. 17 Zakona o zabrani diskriminacije.

U septembru 2012. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti podneo je, pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu, tužbu radi zabrane diskriminacije protiv A.M, vlasnika pomenutog objekta. Tužba i obaveštenje o posledicama nedostavljanja odgovora na tužbu dostavljeni su tuženom dana 08.12.2012. godine i isti je upozoren da će sud doneti presudu zbog propuštanja kojim će usvojiti tužbeni zahtev, ukoliko u zakonskom roku od 30 dana ne podnese odgovor na tužbu.

Kako tuženi nije dostavio sudu odgovor na tužbu, sud je u januaru 2013. godine doneo presudu zbog propuštanja. Presudom se utvrđuje da je tuženi A.M, vlasnik ugostiteljskog objekta u Nišu, odbijanjem da pruži uslugu osobama sa invaliditetom M.M, D.V, T.N, i maloletnoj E.R, izvršio neposrednu diskriminaciju nad osobama sa invaliditetom u pružanju javnih usluga. Na osnovu donete presude tuženom se zabranjuje da ubuduće u okviru obavljanja svoje delatnosti odbija pružanje usluga osobama sa invaliditetom. Takođe, presudom se nalaže tuženom da o svom trošku u jednom od dnevnih listova sa nacionalnim tiražom objavi presudu u roku od 15 dana od dana prijema pismenog otppravka presude. Kako tuženi još uvek nije primio pismeni otppravak presude, postupak još uvek nije pravosnažno okončan.

STANJE LGBT PRAVA U SRBIJI

PRAVNI OKVIR¹⁰

U Srbiji se više ne može govoriti o postojanju institucionalne diskriminacije, već o pojedinačnim slučajevima i potrebi za podizanjem svesti i znanja, tj. za senzibilisanjem zaposlenih u državnim institucijama o pravima i pitanjima koja se tiču LGBT populacije.

U Srbiji je homoseksualnost dekriminalizovana 1994. godine. Za proesuiranje slučajeva nasilja i diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta najvažniji pravni akti su:

- Ustav Republike Srbije¹¹
- Krivični zakonik Republike Srbije¹²
- Zakon o zabrani diskriminacije¹³

Još nekoliko zakona sadrži opšte antidiskriminacione odredbe, a 8 važećih zakona sadrži preciznije antidiskriminacione odredbe koje uključuju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet :

- Zakon o radu¹⁴
- Zakon o visokom obrazovanju¹⁵
- Zakon o radiodifuziji¹⁶
- Zakon o javnom informisanju¹⁷
- Zakon o mladima¹⁸
- Zakon o zdravstvenom osiguranju¹⁹
- Zakon o socijalnoj zaštiti²⁰
- Zakon o učeničkom i studentskom standardu²¹

Takođe, važno je pomenuti i važeći Zakon o okupljanju građana koji je problematičan iz više razloga što je i aktuelizovano još 2010. godine. Najvažniji problem je neusklađenost sa Ustavom. Međutim, sve do sada Ministarstvo unutrašnjih poslova, kao ovlašćeni predlagač, nije predložilo

---

10 GSA, Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2011. i Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2012. godinu

11 Ustav Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 98/2006)

12 Krivični zakonik („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009 i 121/2012)

13 Zakon o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS”, br. 22/2009)

14 Zakon o radu („Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013)

15 Zakon o visokom obrazovanju („Sl. glasnik RS”, br. 76/2005, 100/2007, 97/2008, 44/2010 i 93/2012)

16 Zakon o radiodifuziji („Sl. glasnik RS”, br. 85/06, 62/06, 85/06)

17 Zakon o javnom informisanju („Sl. glasnik RS”, br. 43/2003, 61/2005, 71/2009, 89/2010 - odluka US i 41/2011 - odluka Ustavnog suda)

18 Zakon o mladima („Sl. glasnik RS”, br. 50/2011)

19 Zakon o zdravstvenom osiguranju („Sl. glasnik RS”, br. 107/2005, 109/2005 - ispr, 57/2011, 110/2012 - odluka Ustavnog suda i 119/2012)

20 Zakon o socijalnoj zaštiti („Sl. glasnik RS”, br. 24/2011)

21 Zakon o učeničkom i studentskom standardu („Sl. glasnik RS”, br. 18/2010)

novi Zakon o slobodi okupljanja i pored vrlo konkretnih preporuka Venecijanske komisije i Radne grupe za unapređenje slobode okupljanja.

Srbija ima adekvatan pravni okvir za borbu protiv nasilja i diskriminacije ali i dalje postoji problem njegove implementacije. Ovaj pravni okvir je krajem 2012. zaokružen uvođenjem tzv. zločina iz mržnje u Krivični zakonik Republike Srbije, što je najznačajniji zakonodavni korak preduzet prošle godine a koji se odnosi i na LGBT populaciju. Na inicijativu Gej strejt alijanse (GSA) i Komiteta pravnika za ljudska prava (YUCOM), a na predlog Ministarstva pravde i državne uprave, Krivični zakonik RS dopunjen je članom 54° koji se odnosi na dela počinjena iz mržnje, koja će se pri izricanju kazni uzimati kao obavezna otežavajuća okolnost.

Veliki problem za rad na poboljšanju položaja LGBT populacije predstavlja nepostojanje državne statistike o slučajevima nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U bazama podataka nadležnih institucija ovi slučajevi zavedeni su po vrsti dela a ne po motivu, ali se očekuje da država uvođenjem zločina iz mržnje u KZ otpočne i sa formiranjem i praćenjem statistike koja se odnosi na ove slučajeve.

U Srbiji još uvek ne postoji legislativa koja na bilo koji način reguliše istopolne zajednice i imovinsko-pravne i druge odnose unutar tih zajednica. Međutim, u 2012. godini organizacija Labris i druge članice Koalicije protiv diskriminacije predstavile su model Zakona o registrovanim istopolnim zajednicama²² kao i model Zakona o priznavanju pravnih posledica promene pola i utvrđivanja transseksualizma, a proces lobiranja za njihovo usvajanje je u toku.

LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U SRBIJI

Bezbednost i sigurnost LGBT osoba i problem nasilja nad njima i dalje je gorući. Većina slučajeva koji su u poslednjih nekoliko godina prijavljeni GSA su slučajevi fizičkog nasilja ili pokušaja napada po osnovu stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Fizički napadi i pokušaji fizičkih napada čine oko 70% prijavljenih slučajeva u 2012, a ostalo su pretnje, govor mržnje i diskriminacija. Slučajevi nasilja i diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta dešavaju se tokom cele godine, ali je njihova učestalost veća u periodu oko Parade ponosa.

Trend povećanog broja slučajeva koji se prijavljuju policiji na sopstvenu inicijativu od strane žrtava primećen je u 2011. a nastavio se i u 2012. Od ukupnog broja fizičkih napada i pokušaja fizičkih napada koji su prijavljeni GSA, nešto više od 70% prijavljeno je i policiji i/ili dalje procesuirano pred nadležnim organima. Ovo je veoma važan podatak jer je u prethodnim godinama bilo izraženo nepoverenje LGBT osoba prema

22 <http://www.mc.rs/predstavljanje-tri-modela-zakona-u-oblasti-borbe-protiv-diskriminacije.4.html?eventId=8494>

policiji i sudovima, te je spremnost za prijavljivanje i procesuiranje ovih slučajeva pred nadležnim organima bilo minimalno. Iako već dve godine za redom GSA beleži pozitivan trend prijavljivanja slučajeva policiji i spremnost žrtava da se kroz institucije bore za pravdu, važno je napomenuti da još uvek najveći broj slučajeva ostaje neprijavljen, u tzv. sivoj zoni. Neophodno je da nadležni organi, pre svega policija, u narednom periodu započnu sistematski rad na povećanju broja prijavljenih slučajeva nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama.

Pravna služba GSA postoji od 2009. godine. Značajno je doprinela kreiranju sudske prakse kada se radi o slučajevima na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i to kroz procesuiranje slučajeva nasilja i diskriminacije i zastupanje žrtava pred sudovima u Srbiji. U ovom trenutku Pravna služba GSA vodi 32 sudska procesa. U 2012. završeno je nekoliko sudskih slučajeva tj. dobijene su pravosnažne osuđujuće presude. Apelacioni sud u Beogradu doneo je pravosnažnu presudu protiv dnevnih novina „Press“ d.o.o. za govor mržnje prema LGBT osobama, tj. potvrđena je presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu. Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu iz jula 2012. za tešku diskriminaciju LGBT populacije protiv Nebojše Bakareca, gradskog odbornika i funkcionera Demokratske stranke Srbije (DSS), postala je pravosnažna u oktobru 2012. godine, nakon što osuđeni Bakarec nije uložio žalbu. S druge strane, u septembru 2012, Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je prvostepenu presudu protiv Dragana Markovića Palme, predsednika Jedinственe Srbije (JS) i narodnog poslanika, za tešku diskriminaciju LGBT osoba i zbog proceduralnih propusta vratio postupak na ponovno suđenje.

Jedna od najznačajnijih pravosnažnih presuda uručena je Pravnoj službi GSA krajem 2012. godine i odnosi se na presudu Apelacionog suda u Novom Sadu kojom je utvrđeno diskriminatorско ponašanje i težak oblik diskriminacije protiv M.A. (25) iz Vršca od strane njegovog kolege Daria K. (26) iz Vlajkovca. Diskriminacija je vršena nekoliko meseci u kontinuitetu, na radnom mestu u privatnoj firmi u Vršcu, gde su obojica bili zaposleni. Ovo je prva pravosnažna presuda u Srbiji po osnovu Zakona o zabrani diskriminacije koja se tiče diskriminacije izvršene na radnom mestu zbog drugačije seksualne orijentacije. Pravna služba GSA koja je zastupala oštećenog M.A, vodila je proces protiv Daria K. od aprila 2011. Pravosnažnom presudom Apelacionog suda Dariu K. naloženo je da oštećenom M.A. isplati 180.000 dinara za pretrpljene duševne bolove zbog povreda prava ličnosti, ugleda i časti, kao i da Pravnoj službi GSA nadoknadi sudske troškove u iznosu od 99.000 dinara. O ovoj presudi je više rečeno u prethodnom poglavlju.

Pravosudni sistem je u 2011. i 2012. pokazao nešto dinamičniji rad, kako na pojedinačnim slučajevima nasilja i diskriminacije, tako i na slučajevima koji se odnose na ekstremističke desničarske organizacije i njihove članove. Ustavni sud Srbije je 2011. usvojio ustavnu žalbu organizatora Povor-

ke ponosa 2009. i proglasio neustavnom odluku Ministarstva unutrašnjih poslova o izmeštanju skupa na drugu lokaciju, čime je potvrdio povredu prava na slobodu okupljanja. 2012. godine usvojio je žalbu osobe koja posle promene pola nije dobila pravo da promeni ime u matičnoj knjizi i naložio promenu u roku od 30 dana. U junu 2012. Ustavni sud zabranio je desničarsku ekstremističku organizaciju „Obraz“, u postupku koje je Republičko javno tužilaštvo započelo u oktobru 2009. Međutim, postupci koji su se pred sudovima vodili protiv članova „Obraza“ zbog diskriminacije i organizacije napada pre Parade ponosa 2009. i 2010. i u kojima su donete osuđujuće prvostepene presude, vraćene su na ponovno suđenje odlukom Apelacionog suda u Beogradu. Takođe, Ustavni sud Srbije odbacio je zahtev za zabranu desničarskih ekstremističkih organizacija „Naši“ i „1389“.

Iako su nakon Parade koja je održana 2010. one bile zabranjene 2011. i 2012. godine, ne može se reći da se pravo na slobodu okupljanja LGBT populacije potpuno uskraćuje, već da se sprovodi selektivno. Policija štiti mesta okupljanja LGBT populacije kao što su klubovi i kafići, ali i događaje koje organizuju LGBT organizacije. U junu 2012. nekoliko organizacija koje se bave LGBT ljudskim pravima (Kvirija centar, Parada ponosa, Labris i Žene u crnom) organizovale su šetnju centrom Beograda povodom obeležavanja Dana ponosa 27. juna. Takođe, kroz projekat „Zajedno za jednakost LGBT osoba“, koji je sprovela GSA u saradnji sa još četiri organizacije, u Beogradu, Novom Sadu i Nišu organizovane su uspešne akcije na gradskim trgovima, dok je u Kragujevcu ovaj događaj zabranjen od strane gradskih vlasti zbog bezbednosti. Pride week, kao prateći program Parade ponosa održava se od 2010. godine, a policija je, sa oko 2000 policajaca, zaštitila izložbu „Ecce homo“ koja je bila deo programa Pride week-a 2012.

Važni pozitivni koraci koji se tiču oblasti zdravstvene zaštite i položaja transrodnih osoba ostvareni su usvajanjem Izmena i dopuna Zakona o zdravstvenom osiguranju čime je omogućena promena pola o trošku Fonda RZZO. Predlog ovog zakona izazvao je donekle negativnu polemiku u javnosti, ali Ministarstvo zdravlja, kao predlagač, nije odustalo od predloženih izmena.

Iako je došlo do određenih pomaka u domenu rada institucija i odnosa političkih činilaca, i dalje je izražen problem homofobije i transfobije u društvu. LGBT populacija, prema istraživanju kancelarije Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, i dalje spada u jednu od najugroženijih manjinskih grupa prema kojoj postoji velika socijalna distanca i koja je izložena diskriminaciji na različitim nivoima i u različitim oblastima. Govor mržnje prema LGBT populaciji i dalje je primetan na internetu i društvenim mrežama i u javnom prostoru i prati procese organizacije Parade ponosa i druge aktivnosti LGBT organizacija.

Najznačajniji pomak koji se tiče kreiranja sektorske politike za poboljšanje položaja LGBT osoba načinila je Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije 2012. godine, izrađivši nacrt Nacionalne strategije za borbu protiv diskriminacije koja obuhvata 9 najranjivijih društvenih grupa u koje spada i LGBT populacija. U izradi dela Strategije koji se odnosi na LGBT populaciju učestvovao je i najveći broj postojećih LGBT organizacija. Takođe, Kancelarija je kroz saradnju sa Savetom Evrope na projektu u kome učestvuje 6 zemalja među kojima je i Srbija i koji se odnosi na poboljšanje položaja LGBT osoba i sprovođenje preporuka Saveta ministara, napravila i prvu konferenciju-seminar u organizaciji države koja se odnosi na ovu temu. Takođe, učestvovala je i na nekoliko različitih seminara u drugim zemljama. Kancelarija, a u prethodnom sazivu Vlade i Uprava za ljudska i manjinska prava, podržavala je LGBT prava i LGBT , kako javno kroz afirmativne poruke i izjave, tako i kroz dodelu finansijskih sredstava za tematske projekte.

Obrazovni sistem i dalje ne pokazuje spremnost da se sistemski obračuna sa vršnjačkim nasiljem i diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije u obrazovnim ustanovama. Udžbenici su puni homofobičnih stavova što je bio predmet rada Radne grupe, osnovane od strane Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, koja je 2011. prezentovala set preporuka za uklanjanje diskriminacionih sadržaja iz nastavnih materijala i nastavne prakse i promovisanje tolerancije, uvažavanja različitosti i poštovanja ljudskih prava Ministarstvu prosvete i nauke Republike Srbije, Nacionalnom prosvetnom savetu i Zavodu za unapređenje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja. Istraživanje YUCOM-a „Stavovi srednjoškolaca u Srbiji o manjinskim grupama, nasilju i diskriminaciji”²³ takođe pokazuje potrebu za intervencijom u obrazovnom sistemu koja se tiče edukacije i povećanja tolerancije prema LGBT osobama s obzirom na to da su rezultati ovog istraživanja vrlo zabrinjavajući.

---

23 http://yucom.org.rs/upload/vestgalerija_100_4/1343298122_GS0_Diskriminacija_u_srednjim_%C5%A1kolama_prezentacija.pdf

UČEŠĆE ŽENA
U POLITIČKOM
ŽIVOTU / ŽENE KAO
DONOSIOCI ODLUKA

PRAVNI OKVIR

Ravnopravnost žena i muškaraca je jedno od osnovnih ljudskih prava i jedna od temeljnih vrednosti demokratskog društva. Republika Srbija je ratifikovala međunarodne instrumente koji garantuju rodnu ravnopravnost i neposredno se primenjuju. To su, pre svega, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i niz protokola koji ih prate.²⁴ Ustav Republike Srbije u članu 15 jemči rodnu ravnopravnost, odnosno, ravnopravnost žena i muškaraca i proklamuje politiku jednakih mogućnosti. Garantovanje ravnopravnosti žena i muškaraca predstavlja osnovnu pretpostavku i uslov za ostvarivanje svih drugih sloboda i prava. Takođe, Ustav zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i svakome garantuje slobodu odlučivanja o rađanju dece. Ustavne odredbe dalje su razrađene Zakonom o ravnopravnosti polova, drugim zakonima i podzakonskim aktima.

Zakon o ravnopravnosti polova usvojen je 2009. godine. To je prvi zakon koji reguliše ravnopravnost polova u Srbiji. On uređuje stvaranje jednakih mogućnosti za ostvarivanje prava i obaveza, preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji.²⁵ Ipak, ovde nisu uređene sve oblasti koje se odnose na ravnopravnost polova već samo one najvažnije, dok su ostale regulisane drugim zakonima, kao što su: Zakon o radu²⁶, Porodični zakon, Zakon o zdravstvenoj zaštiti²⁷, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja²⁸ i drugi. Pomenuti zakoni, osim odredaba koje se odnose na opštu zabranu diskriminacije u

---

24 Čl. 14 Zakona o ratifikaciji međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima („Sl. list SFRJ”, br. 7/71);

Čl. 14 Zakona o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda („Sl. list SCG” - Međunarodni ugovori, br. 9/2003, 5/2005, 7/2005-ispavka).

25 *Zakon o ravnopravnosti polova* („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009)

26 *Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo*, Član 18 Zakona o radu („Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005 i 54/2009)

27 *Načelo pravičnosti zdravstvene zaštite ostvaruje se zabranom diskriminacije prilikom pružanja zdravstvene zaštite po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, vrste bolesti, psihičkog ili telesnog invaliditeta*, Član 20 Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Sl. glasnik RS”, br. 107/2005, 72/2009 - dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011 i 119/2012)

28 *U ustanovi su zabranjene aktivnosti kojima se ugrožavaju, omalovažavaju, diskriminišu ili izdvajaju lica, odnosno grupe lica, po osnovu: rasne, nacionalne, etničke, jezičke, verske ili polne pripadnosti, fizičkih i psihičkih svojstava, smetnji u razvoju i invaliditeta, zdravstvenog stanja, uzrasta, socijalnog i kulturnog porekla, imovnog stanja, odnosno političkog opredeljenja i podsticanje ili nesprečavanje takvih aktivnosti, kao i po drugim osnovima utvrđenim zakonom kojim se propisuje zabrana diskriminacije*, Član 44 Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 72/2009 i 52/2011)

oblastima koje regulišu, sadrže i druge odredbe koje se odnose na specifičnosti tih oblasti i rodnu ravnopravnost. Osim zakonima, ravnopravnost polova je uređena podzakonskim aktima autonomne pokrajine, gradova i opština.²⁹

Zakon o ravnopravnosti polova definiše politiku jednakih mogućnosti kao ravnopravno učešće polova u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka koje su od uticaja na položaj žena i muškaraca. Politika jednakih mogućnosti je i važno načelo Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, a predstavlja i ustavni princip koji savremeni ustavi definišu kao ustavno načelo i obavezu države. Važno je pomenuti i ustavne odredbe čiji je smisao da otklone ili promene okolnosti koje ometaju postizanje pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja se faktički nalaze u nejednakom položaju sa ostalim građanima. Država u tom slučaju preduzima posebne mere. Posebne mere (afirmativna akcija) su instrument kojim država vodi politiku jednakih mogućnosti, ublažava i otklanja faktičku nejednakost. Prema izričitoj ustavnoj odredbi, posebne mere koje se preduzimaju radi otklanjanja faktičke nejednakosti ne smatraju se diskriminacijom. One stavljaju u povoljniji položaj lica ili grupe lica koja se nalaze u faktički nejednakom položaju sa drugima. Zato je odredba o nediskriminatorском karakteru posebnih mera nužna, kako one ne bi bile ocenjene kao neustavne u postupku ocene ustavnosti.³⁰

Zakon je tematski podeljen na više celina u okviru kojih su propisana pravila i mere za zaštitu rodne ravnopravnosti. Te oblasti su: zapošljavanje, socijalna i zdravstvena zaštita, porodični odnosi, obrazovanje, kultura i sport i politički i javni život.

Kada su u pitanju politički i javni život, Zakon garantuje ravnomernu zastupljenost i jednake mogućnosti pristupa organima izvršne i zakonodavne vlasti (predsednik Republike, poslanici/ce, odbornici/ce), javnim, finansijskim i drugim institucijama. Osim toga, organi jedinica lokalne samouprave dužni su da obezbede ravnopravnost polova i ostvarivanje jednakih mogućnosti, u okviru svojih nadležnosti. Što se tiče međunarodne saradnje, Zakon predviđa da prilikom izbora ili imenovanja delegacija koje predstavljaju Republiku Srbiju, sastav delegacija mora da čini najmanje 30% lica manje zastupljenog pola, u skladu sa međunarodnim standardima.³¹

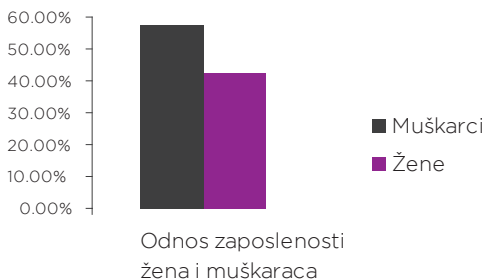
29 Marijana Pajvančić, Nevena Petrušić, Senad Jašarević, *Komentar Zakona o ravnopravnosti polova*, Centar modernih veština, 8. april 2013. http://www.ombudsman.rodnaravnopravnost.rs/attachments/032_Komentar%20zakona%20o%20ravnopravnosti%20polova.pdf

30 S. Lilić i I. Stjelja, *Rodna ravnopravnost kao međunarodna i lokalna obaveza*, rad predstavljen na konferenciji Akcioni planovi lokalnih tela za rodnu ravnopravnost: Ravnopravnost počinje na lokalnu, Beograd, 2010.

31 Čl. 37, 38 i 39 *Zakona o ravnopravnosti polova* („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009)

STANJE U PRAKSI

Žene nedovoljno učestvuju u javnom i političkom životu, što se posebno odnosi na žene iz osetljivih društvenih grupa. U tom smislu, neophodno je da žene budu upoznate sa pravima i pravnim sredstvima koja im stoje na raspolaganju, ukoliko bi im garantovana prava bila uskraćena. Osim toga, važno je obezbediti mogućnosti za naknadno obrazovanje koje bi povećalo šanse za zapošljavanje, a time i njihovu samostalnost. Na taj način bi mnoga pozitivna zakonska rešenja, umesto običnih deklaratornih normi, postala mehanizam jačanja položaja žena i njihovog aktivnog učešća u procesima odlučivanja.

Iako Zakon o radu uređuje položaj i prava zaposlenih žena, slučajevi diskriminacije žena u ovoj oblasti još uvek postoje. Faktički podaci pokazuju da se razlike između stope zaposlenosti muškaraca i žena smanjuju. Žene su manje zaposlene od muškaraca (42,7% prema 57,3%), duže čekaju na prvo zaposlenje i veća je stopa nezaposlenosti žena (19,1% prema 16,1%).

Značajno je veći procenat samozaposlenih muškaraca, dok žene čine većinu u grupi pomažućih članova domaćinstva. Najmanje je dva puta više muškaraca poslodavaca nego žena. Osim u sektoru finansija, žene čine većinu zaposlenih u najslabije plaćenim delatnostima. Žene se češće susreću sa diskriminacijom pri zapošljavanju, a u naročito nepovoljnom položaju su majke sa decom i žene starije od 40 godina.

Ispod linije siromaštva nalazi se 52,1% žena i 47,9% muškaraca.

Iako Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika predviđa da na svaka tri kandidata mora biti najmanje po jedan pripadnik manje zastupljenog pola, Zakon ne propisuje da se u slučaju prestanka mandata lica manje zastupljenog pola njegovo mesto popuni licem manje zastupljenog pola. U periodu od 2008. do 2012. godine, među poslanicima Narodne skupštine bilo je svega 20,4% poslanica, a na lokalnom nivou 27% odbornica.

Odnos muškaraca i žena kod stanovništva koje živi ispod linije siromaštva

Faktičko stanje govori da i u drugim oblastima političkog života, a naročito u izvršnoj vlasti, na svim nivoima postoji neophodnost afirmativnog pristupa u cilju postizanja pune ravnopravnosti i punog učešća žena. Podaci pokazuju da je u Vladi, u periodu od 2008. do 2011, bilo svega 5 ministarki u 24 ministarstva. U periodu od 2008. do 2012, od 159 predsednika opština, samo u 7 opština su žene bile predsednice. U diplomatiji, Republika Srbija ima 10 žena ambasadorke i 4 žene generalne konzulke (9,24%).

Podaci pokazuju da žene čine većinu stanovništva sa nižim nivoom obrazovanja: bez škole je 0,6% muškaraca i 1% žena, sa nepotpunom osnovnom školom je 3,5% muškaraca i 5,6% žena, sa osnovnom školom je 21,9% muškaraca i 25,9% žena, a sa srednjim obrazovanjem je 60,9% muškaraca i 51,6% žena. Istovremeno, žene čine većinu stanovništva sa visokim obrazovanjem (10,3% prema 8,3%).³²

U velikoj meri prisutna je diskriminacija žena u medijima, kako u pogledu njihovog položaja u medijskim kućama, tako i u pogledu uloge žena koju promovišu medijski sadržaji, a koja je i dalje stereotipna i prati patrijarhalni obrazac.

Grafikoni pružaju pregled odnosa učešća žena i muškaraca u političkom i javnom životu Srbije:

32 Nacrt Strategije borbe protiv diskriminacije Vlade Republike Srbije, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, 2013

1.) U Narodnoj skupštini

Odnos zastupljenosti muškaraca i žena među poslanicima Narodne skupštine Republike Srbije

2.) Diplomatski predstavnici/ce

Diplomatski predstavnici Republike Srbije

3.) Odbornici/ce na lokalnom nivou

Odnos zastupljenosti žena i muškaraca među odbornicima na lokalnom nivou

4.) Predsednici/predsednice opština

Korišćenje rodno senzitivnog jezika

Diskriminacija uopšte, pa ni prema ženama, ne mora nužno da rezultira povredom nekog ljudskog prava diskriminisanog lica. Ona se može izražavati aktivnim ili pasivnim ponašanjem kao i govorom (korišćenjem rodno nesenzitivnog jezika, politički nekorektnih izraza, kroz „crni” humor, diskreditovanje žena, korišćenje stereotipa i sl.).

Mediji imaju izuzetno značajnu ulogu u uvođenju rodno osetljivog jezika u svakodnevni govor, kroz politički korektno izražavanje o ženama. Uočeno je da mediji poklanjaju malo pažnje pitanju višestruke diskriminacije žena, da se rodno senzitivni jezik ne upotrebljava u dovoljnoj meri, ali i da je politički nekorektno izveštavanje o ženama još uvek prisutno u medijima.

Potrebno je:

- vršiti edukaciju novinarki/a o rodnoj ravnopravnosti, kako bi na pravi način bilo plasirano rodno senzitivno izveštavanje;
- vršiti edukaciju studenata žurnalistike o ovoj temi;
- vršiti stalne edukacije predstavnika političkih stranaka, kao i nosilaca javne vlasti, kako bi u medijskim nastupima koristili rodno senzitivni jezik.

U skoro svim zemljama postoji statistička služba ili institut koji prikuplja podatke kao što su: osnovne informacije o cenzusu, ekonomski podaci, obrazovna i zdravstvena statistika, spiskovi primalaca socijalne pomoći itd. Informacije bi trebalo da budu dostupne u formi koja dozvoljava da se napravi poređenje između muškaraca i žena, kada je reč o pismenosti, obrazovanju, zapošljavanju i prihodima. Potrebno je da podaci u statističkim registrima budu prikazani i sa rodnog aspekta.³³

Može se reći da Srbija ima različite institucionalne mehanizme za unapređenje i zaštitu rodne ravnopravnosti i jednakost polova: ustav-

33 Komitet pravnik za ljudska prava - YUCOM, *Jačanje uloge žena u političkom i javnom životu*, Beograd, 2012.

ne odredbe, Zakon o ravnopravnosti polova, zakone koji uređuju druge oblasti (porodične odnose, rod, obrazovanje i sl.), Upravu za rodnu ravnopravnost i lokalna tela za rodnu ravnopravnost u opštinama. Može se, takođe, reći da je pomak u ovoj oblasti, posebno kada je reč o institucionalizaciji političke strategije i uspostavljanju zakonodavnog okvira, veoma značajan. Ipak, u praksi žene i muškarci često nemaju ista prava, a društvene, političke, ekonomske i kulturne nejednakosti još uvek su prisutne. Jednaka prava ne znače uvek i jednak položaj, stoga je potrebno stalno unapređivati efikasnost pravnih i drugih mehanizama zaštite od diskriminacije, kako bi rodna ravnopravnost postala istinska društvena vrednost i lično uverenje u Srbiji.³⁴

---

34 S. Lilić i I. Stjelja, *Rodna ravnopravnost kao međunarodna i lokalna obaveza*, rad predstavljen na konferenciji Akcioni planovi lokalnih tela za rodnu ravnopravnost: Ravnopravnost počinje na lokalnu, Beograd, 2010.

**MONITORING
SUĐENJA ZA
DISKRIMINACIJU**

PRAVNA PRIRODA MONITORINGA SUĐENJA

Garancija javnosti postupka je komponenta jednog od osnovnih ljudskih prava – prava na pravično suđenje. Pravosudni organi moraju proći test javnosti, u čemu vodeću ulogu mogu imati stručne organizacije civilnog društva.

„...Neophodno je obezbediti postupak uz poštovanje njihovih prava i propisane zakonske procedure u svim fazama suđenja: obezbediti poštovanje presumpcije nevinosti, prava na adekvatnu pravnu odbranu, pravu meru u proporcionalnosti prava na privatnost i omogućavanja korišćenja načela javnosti u suđenju, obezbeđenje nepristrasnog suđenja. Samo veoma visok stepen stručnosti i profesionalizma omogućiće svim učesnicima u postupku pravo na pravično suđenje, gde se posebno mora voditi računa i o razumnom roku.”³⁵

Autoritet sudske vlasti zavisi od toga da li će njen rad biti povoljno ocenjen od strane javnosti. Praćenje suđenja podiže značaj uključivanja javnosti u rad pravosuđa na viši nivo, budući da se u ovim slučajevima radi o određenoj vrsti zloupotrebe moći, mešaju se javni i privatni interesi, pojedinci prekoračuju svoja ovlašćenja i na taj način opstruišu utemeljavanje stabilnih demokratskih institucija u državi zarad lične materijalne koristi.

Pravo da se posmatra suđenje je pre svega izraz opšteg prava da se promovise i obezbedi zaštita i ostvarenje ljudskih prava i osnovnih sloboda, što je garantovano Deklaracijom UN o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i organa društva na promociji i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava).³⁶ U sklopu ovog opšteg prava da se štite ljudska prava, Generalna skupština UN izričito je priznala pravo posmatračima suđenja da prisustvuju javnoj raspravi na glavnom pretresu, kao i drugim fazama postupka kako bi formirali mišljenje o njihovoj usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom i važećim međunarodnim obavezama u pogledu garantovanja ostvarivanja ljudskih prava koje je država preuzela.³⁷

Javnost postupka je inkorporirana u pravo na pravično suđenje u svim značajnijim međunarodnim aktima koji ovu materiju regulišu.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 10 reguliše pravo na pravično suđenje kao „pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.”

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u svom članu 6 daje još veći značaj javnosti postupka navodeći da „svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u

35 Vida Petrović Škero, *Pravo žrtve je prioritetno*, Pravda u tranziciji br. 1, Centar za tranzicione procese i Tužilaštvo za ratne zločine, 2005, str. 1

36 Usvojen Rezolucijom Generalne skupštine UN 53/144 od 9. decembra 1998.

37 Član 9 (3) (b) Deklaracije UN o braniteljima/kama ljudskih prava.

razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se mediji i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde". Evropska konvencija, osim javnosti postupka, naglašava i značaj objavljivanja presude javnosti, pažljivo određuje uslove pod kojima se javnost može isključiti iz postupka, što opet ne dira u obavezu objavljivanja presude.

Ustav Republike Srbije je, u članu 32, regulisao pravo na pravično suđenje kao „pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega. Javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom”.

Zakon o parničnom postupku (ZPP) prati navedene odredbe Ustava predviđajući još i da se isključenje javnosti ne odnosi na stranke, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika i punomoćnika tužioca. Za istraživače koji posmatraju suđenja značajna je odredba člana 323 ZPP³⁸ da veće može dozvoliti da glavnom pretresu, sa koga je javnost isključena, prisustvuju pojedina zakonom ovlašćena službena lica i naučni radnici, ako je to od interesa za njihovu službu, odnosno naučnu delatnost. Rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno (čl. 324).

Iz svega navedenog sledi da suđenje može biti pravično samo ako je javno. Međutim, deklarativna javnost postupka ne bi imala mnogo značaja da nije nepristrasnih i nezavisnih pojedinaca i organizacija koji bi ovakve postupke pratili, vodili računa o poštovanju procesnih, ustavnih i međunarodnih normi u toku postupka i svojim prisustvom stavili do znanja, kako sudu tako i stranama, da su prisutni i da, na neki način, kontrolišu njihov rad.

ZNAČAJ MONITORINGA SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU

Monitoring suđenja predstavlja specifičan vid kontrole nad postupanjem nosilaca pravosudnih funkcija koja ima za cilj da obavesti širu jav-

---

38 Istu odredbu sadrži i novi ZKP (čl. 364 i 365) koji, prema poslednjim izmenama od 24. decembra 2012, počinje da se primenjuje u svim sudovima u Srbiji od 1. oktobra 2013. godine, izuzev u postupcima za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, u kom slučaju se primenjuje od 15. januara 2012. godine.

nost o toku ovih postupaka, o poštovanju domaćih i međunarodnih propisa, sa akcentom na propise koji su u direktnoj vezi sa ljudskim pravima.

Oštećeni posmatrače često vide kao podršku u ostvarivanju ljudskih prava u postupku, pre svih prava na pravično suđenje, a posebno ako posmatrač dolazi iz organizacije za zaštitu ljudskih prava. Pojedine sudije smatraju da je prisustvo javnosti određena vrsta zaštite od eventualnih zakulisnih radnji u toku postupka. Kada opservaciju vrši predstavnik stručne organizacije, vidljivo je davanje značaja posmatračkoj „misiji“ od učesnika postupka, što ide u prilog organizacijama koje se zalažu za poštovanje ljudskih prava u krivičnim i drugim pravnim procedurama.

U cilju efikasnog praćenja toka predmeta, opservacije suđenja i evaluacije rada aktera postupaka za utvrđivanje postojanja diskriminacije, metodološki smo postavili niz neophodnih koraka kroz smernice koje mogu pogodovati istraživačima i predstavnicima nevladinih organizacija, novinarima i studentima.

S obzirom na reformu pravosuđa u prethodnom periodu, koja je ostavila velike posledice po pravnu sigurnost, funkcionisanje pravosudnog sistema i nezavisnost i samostalnost u radu nosilaca pravosudnih funkcija, neophodno je ostvarivanje pune nezavisnosti, profesionalnosti i stručnosti organa nadležnih za evaluaciju rada sudija i tužilaca.

Tokom sprovođenja aktivnosti monitoringa, cilj je da se omoguće transparentnost i garancija javnosti postupaka kao i definisanje ključnih sistemskih procesnih nedostataka. Javnost i civilno društvo razumeju da se u radu pravosuđa, kao i prilikom implementacije novih zakona, mogu očekivati određeni propusti uzrokovani kompleksnošću same materije, ali i društvenim prilikama. Cilj je da se omogući potpuna javnost suđenja i da se društvo upozna i senzibilise o pitanjima diskriminacije. Efekti Zakona o zabrani diskriminacije ne zavise samo od njegovog kvaliteta i primene, već delom i od svesti javnosti o tome.

Mora se imati u vidu da su diskriminisana lica često u strahu od pokretanja sudskog postupka jer su uglavnom pripadnici ranjivih grupa. Takođe, plaše se i da će se diskriminatorsko postupanje nastaviti. Zadatak celog društva, a naročito pravosuđa, je da zauzme jasan stav o problemu diskriminacije, pokaže svoju nameru da zaštiti ugrožena lica i omogući doslednu primenu zakona. Tome mogu doprineti mediji, ali i javni monitoring primene zakonskih normi i prihvaćenih standarda ljudskih prava.

Uz uvažavanje rada i kapaciteta suda, javnosti i organizacijama civilnog društva mora se obezbediti pristup i mogućnost sprovođenja monitoringa tokom celog postupka. Naravno, pretpostavlja se da je cilj suda da odluči o tužbenom zahtevu na zakonit način i da se efikasnost ovih postupaka ostvari uz podršku javnosti. Monitoring proces je, u tom kontekstu, i u interesu suda.

SMERNICE ZA PRAĆENJE SUĐENJA ZA DISKRIMINACIJU

1. Definisanje ciljeva praćenja suđenja

Osnovni ciljevi praćenja suđenja mogu biti: uočavanje sistemskih nedostataka u radu pravosuđa radi upućivanja preporuka za postizanje efektivnijih postupaka u ovim predmetima, obezbeđivanje prisustva nepristrasne stručne javnosti u ovim postupcima, te objektivno i nepristrasno izveštavanje javnosti o toku postupka. Na taj način, i sami građani bi se zainteresovali za ove postupke i stekli uvid u njihov tok i značaj. Krajnji cilj bi mogao biti brži, efikasniji i pravičniji postupak, kroz eventualne predloge izmena pravnih normi koje ga regulišu. Afirmisanje značaja ostvarivanja prava na pravično suđenje i obezbeđivanje poštovanja osnovnih ljudskih prava u postupcima pred organima javne vlasti, kao i širenje društvene svesti o neophodnosti zajedničke borbe protiv diskriminacije su ciljevi ustanovljeni sa aspekta organizacija za zaštitu ljudskih prava koje se značajno uključuju u antidiskriminacione aktivnosti.

Cilj monitoringa suđenja za diskriminaciju mogu biti i različite analize, npr. kako bi se ocenilo ko je u većoj opasnosti od diskriminacije a ko u društvu ima tendenciju da diskriminiše druga lica. Na taj način, rad na prevenciji diskriminacije mogao bi se bolje organizovati a sredstva NVO-a bolje upotrebiti.

2. Odabir monitora (posmatrača)

Neophodno je da tim koji posmatra suđenja i sprovodi istraživanje uključi osobe koje su upućene u osnovne standarde ljudskih prava, osnovne pojmove iz oblasti diskriminacije, ali i u relevantno materijalno i procesno pravo. Organizacije za zaštitu ljudskih prava imaju zadatak da na različite načine upućuju i edukuju ostale zainteresovane posmatrače o pravnim standardima i procedurama, kako bi im omogućili izražavanje legitimnih stavova i zaključaka o postupcima koji se prate.

Uspeh monitoringa zavisi i od toga da li će osoba zadužena za monitoring biti u mogućnosti da prati proces u celini. Za evaluaciju rada suda i donetih odluka neophodno je dokumentovati čitav proces jer je to jedini način da se doprinese oceni rada pravosuđa i omogući kredibilitet analize monitoringa.

3. Identifikacija i odabir predmeta

Da bi se mogli pratiti parnični postupci, od podnošenja tužbe do izvršenja presude, potrebno je, pre svega, prikupiti informacije o pokrenutim postupcima. Za razliku od krivičnih dela o kojima se informacije mogu dobiti i u medijima, saznanja o parničnim postupcima koji se vode po osnovu Zakona o zabrani diskriminacije, nije lako dobiti. To je prva pretpostavka za uspešno sprovođenje monitoringa, a prilikom odabira postupaka potrebno je imati u vidu resurse organizacija civilnog društva.

Osnovni način koji se može koristiti u identifikovanju predmeta je slanje zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Član 5 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja utvrđuje da svako ima pravo da mu bude saopšteno da li organ vlasti poseduje određenu informaciju od javnog značaja, odnosno, da li mu je ona inače dostupna. Pošto član 46 ZZD-a utvrđuje da organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava može da podnese tužbu u slučajevima koje navodi član 43 (tačke 1, 2, 3 i 5), može se bez značajnijih prepreka doći do informacija o pokrenutim postupcima.

Sastanci sa upravom suda (predsednikom suda ili odeljenja, i/ili portparolom suda) i advokatima koji zastupaju u ovoj materiji mogu ubrzati proces identifikacije slučajeva.

Uputno je kontaktirati službu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti u vezi sa aktuelnim slučajevima diskriminacije koje ovaj organ vodi ili u koje je njegova služba upućena. Ovlašćenje Poverenika da obaveštava javnost o najčešćim, tipičnim i teškim slučajevima diskriminacije trebalo bi da omogući identifikaciju postupaka. Takođe, trebalo bi da se razvije metod razmene informacija između Poverenika i organizacija civilnog društva. Oblik diskriminacije, vreme održavanja ročišta i druge informacije koje javnost ima prava da zna, trebalo bi da budu lako dostupne. Ukoliko je potrebno stupiti u kontakt sa tužiocem, to bi moglo da se ostvari ili posredstvom Poverenika ili preko pružaoca besplatne pravne pomoći. Ipak, direktan kontakt sa tužiocem nije neophodan za monitoring. Istovremeno, mora se imati u vidu da prema članu 36 ZZD-a Poverenik postupa po pritužbi, ukoliko postupak pred sudom po istoj stvari nije već pokrenut ili pravosnažno okončan, što znači da je koordinacija sa Poverenikom važna.

Takođe, izvor informacija može biti institucija Ombudsmana (Zaštitnika građana) Republike Srbije. Saradnja radi razmene informacija svakako mora biti ostvarena kao i kontakt sa drugim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava, ukoliko se bave i pitanjima diskriminacije.

Rad organizacija civilnog društva trebalo bi da omogući direktnu saradnju sa diskriminiranim licima. Može se očekivati da će se mnogi podnosioci i dalje obraćati nevladinim organizacijama i drugim pružaocima besplatne pravne pomoći koji imaju iskustva u zastupanju u slučajevima diskriminacije. Ovi zahtevi se često odnose na podršku u vidu posmatranja suđenja.

4. Analiza predmeta

Pre početka praćenja postupka, posmatrači prikupljaju osnovne informacije o strankama i postupku (status stranaka, činjenično stanje, medijsku sliku slučaja, događaje koji su vodili do suđenja), pribavljaju tužbe i odgovore na tužbu i proučavaju materijalno i procesno pravo u vezi sa slučajem (Ustav Republike Srbije, procesne norme, međunarodno pravo koje se odnosi na datu oblast i sl.).

Kako je pokazano, razlozi diskriminacije su po zakonu detaljno difrencirani. Potrebna je individualna i precizna analiza predmeta parničnog spora koji bi se posmatrao. Mogući model analize je distribucija na sva dela diskriminacije u zakonu ili fokus na predmete od većeg interesa. Problem impementacije ne svodi se samo na pitanje da li je diskriminacija sprečena, već je važno i da li manji ili veći deo javnosti neku vrstu diskriminacije ne prepoznaje kao diskriminaciju, iako je zakonom propisana kao takva. Faktičko stanje u Srbiji pokazuje takođe da je npr. pitanje nacionalnih manjina veoma važno.

Predmete je moguće analizirati sa aspekta njihovog društvenog značaja, tj. dometa. Kada je reč o zabrani diskriminacije, važno je pratiti tzv. „strateške” parnične postupke zbog izvesnosti uticaja na napredak u društvu. U tom smislu, važno je da sporovi predstavljaju manje ili više tipične ili sistemske povrede ljudskih prava.

Prilikom analize, ili već prilikom selekcije predmeta, trebalo bi odrediti koliko je diskriminacija posredna ili neposredna i da li ju je izvršilo javno ili privatno lice. Na taj način, moglo bi se oceniti koliko je diskriminacija u Srbiji faktički prisutna i ko su izvršioci a ko oštećene osobe.

5. Obezbeđenje legitimnosti i javnosti posmatračke misije

Pored pisanog obraćanja predsedniku suda u vezi sa praćenjem određenih postupaka u određenom vremenskom periodu i uz objašnjenje ciljeva istraživanja, celishodno je da posmatrač obavesti i sudeće veće/sudiju o posmatranju suđenja. U tom smislu, poželjan je sastanak sa predsednikom suda/odeljenja i portparolom suda.

Takođe, poželjno je da istraživač, ukoliko predstavlja određenu organizaciju, ima pisanu saglasnost za posmatranje suđenja od svoje organizacije, što u velikoj meri pojačava legitimnost i značaj praćenja postupka sa ciljem da se utiče na profesionalno postupanje aktera postupka. Odobrenje olakšava i sudiji legitimisanje posmatrača prilikom unošenja činjenice njegovog prisustva u zapisnik.

6. Sprovođenje posmatranja suđenja

U skladu sa članom 9 Deklaracije o pravima i obavezama pojedinaca, grupa i organa koji promovišu i štite opšte priznata i ljudska prava i elementarne slobode „svako ima pravo da, pojedinačno ili udruženo sa drugima, prisustvuje javnim saslušanjima, procedurama i suđenjima kako bi oformila/o mišljenje u vezi sa postupkom pred nacionalnim sudom koji funkcioniše na osnovu međunarodnih instrumenata i obaveza...” Dakle, pravo na posmatranje suđenja je deo opšteg prava da se štite ljudska prava, a posredno i važna komponenta obezbeđivanja javnosti u postupku, kao uži deo osnovnog ljudskog prava na pravično suđenje.

U ovoj fazi posmatranja, posmatrači pristupaju zgradi suda i sudnici u zakazanom terminu ročišta.

O zakazanim terminima pretresa i o eventualnim promenama u postupku posmatrač se može informisati na pisarnici suda, a poželjno je da organizacija uspostavi internet bazu podataka sa najavama i informacijama o odabranim predmetima koja se redovno ažurira.

Tokom monitoringa trebalo bi obratiti pažnju da li sud obezbeđuje princip javnosti. Mora postojati i mogućnost da svako zainteresovano lice prati ceo postupak ili deo postupka. Postoji i pitanje kapaciteta suda i prostorije gde se postupak vodi. Posmatrač bi trebalo da stigne na vreme da bi obezbedio mesto u sudnici. Pitanje kapaciteta bilo bi relevantno kada bi prostorni kapacitet bio namerno umanjen od strane suda kako bi se načelo javnosti narušilo. Ukoliko treće lice ometa javnost da prisustvuje postupku kako bi sprečilo ostvarenje načela javnosti, sud bi trebalo da preduzme potrebne mere radi omogućavanja ostvarenja ovog načela.

Monitoring bi mogao biti znatno efikasniji da je zasnovan na saradnji sa drugim NVO i institucijama. Znanje, iskustvo i mogući resursi mogli bi biti udruženi, a implementacija Zakona o zabrani diskriminacije najefektivnije omogućena. Saradnja može biti ostvarena sa dosadašnjim partnerima, ali i sa drugim zainteresovanim nevladinim i međunarodnim organizacijama, kao i nezavisnim telima koja bi mogla da doprinesu procesu monitoringa i formulisanju preporuka za unapređenje zaštite protiv diskriminacije.

7. Beleženje i sastavljanje dnevnih izveštaja

Na svim suđenjima koja se prate, neophodno je da posmatrači vode beleške (zapisnike) prema utvrđenim pravilima. Uputno je beležiti činjenice u vezi sa procedurom izvođenja dokaza, načinom pribavljanja dokaza, odlukama suda, propisima na koje su se stranke u postupku pozivale, a posebno treba obratiti pažnju na procesne norme, prigovore stranaka, opšte ponašanje učesnika u postupku i sve ostalo što bi moglo biti od značaja za ostvarivanje cilja istraživanja.

Beleške obuhvataju opservacije istraživača o ispunjenosti proceduralnih pravila i standarda prava na pravično suđenje. Naravno, komentari i opservacije na osnovu izlaganja stranaka na glavnom pretresu mogu biti samo dopuna egzaktno utvrđenim činjenicama koje se tiču toka postupka (kao što je npr. dužina trajanja postupka ili razlog odlaganja ročišta).

Iz izlaganja advokata može se evidentirati veliki broj činjenica koje se tiču rada državnog organa u postupku. Ukazivanje na postupanje sudija u postupku kao i na određene proceduralne nedostatke, mora se uzeti sa rezervom, ali može koristiti posmatraču prilikom sastavljanja beleški i krajnje analize postupka.

Nakon što su prisustvovali ročištu, posmatrači sastavljaju dnevni izveštaj o dešavanjima u sudu u kojima objektivno iznose činjenice i zapažanja sa suđenja. Ovo je veoma važna faza posmatranja, jer omogućava građanima da steknu uvid u vršenje sudske vlasti i zainteresuju se za njenu efikasnost.

Prema modelu koji predlažemo, izveštaji se objavljuju na internet sajtu. Prilikom izrade izveštaja, posebno se vodi računa o njihovoj objektivnosti, ravnopravnom tretiranju svih učesnika u postupku i zaštiti podataka o ličnosti.

8. Uspostavljanje kontakta sa strankama u postupku

U zavisnosti od mogućnosti i okolnosti, posmatrači uspostavljaju kontakt sa oštećenim i advokatima kako bi ispitali njihovo viđenje toka postupka i eventualne zamerke na isti.

Praksa YUCOM-a govori da posmatračice često neposredno kontaktiraju oštećeni ili njihove porodice, kako bi bili sigurni da se posmatranje vrši na objektivni i nepristrasni način, a upućuju i zahteve za pravnu pomoć u zaštiti njihovih ljudskih prava, pre svega prava na pravično suđenje.

9. Saradnja sa medijima i obaveštavanje građana

Za uspeh monitoring procesa neophodna je saradnja sa medijima kao delom društva. Monitoring proces bi trebalo da bude u celini i redovno dostupan pripadnicima medija. Takođe, organizacija (koalicija) koja sprovodi monitoring trebalo bi da stupi u direktan kontakt sa medijima kako bi se, na adekvatan način, pokrenulo emitovanje priloga o parničnim postupcima i diskriminaciji. Radi se o direktnim informacijama koje se ne odnose samo na parnične postupke, već i na to da li je monitoring procesa otežan preprekama od strane suda ili drugih lica. Posmatrači bi morali da ocene da li da dostave te informacije u toku suđenja ili po njegovom završetku. Na taj način omogućila bi se diskusija o sudskoj praksi, ukoliko bi ostali ciljevi monitoringa bili onemogućeni ili otežani. Da bi se osigurao uniformni postupak, bilo bi celishodno da se odredi osoba za kontakt sa medijima i građanima kojoj bi i posmatrači suđenja dostavljali sve važne informacije. Idealno bi bilo da ova osoba bude zadužena i za javnu bazu podataka (internet stranicu, newsletter i sl.).

Poželjno je da organizacija uspostavi internet bazu podataka sa najavama i informacijama o odabranim predmetima koja se redovno ažurira

10. Analiza sudske odluke i izrečene sankcije

Na kraju postupka posmatrači analiziraju meritornu sudsku odluku, izveštavaju o njenom sadržaju, a moguće je i dati ocenu o toku i ishodu postupka.

U slučajevima koji izazivaju medijsku pažnju poželjno je praćenje i izveštavanje medija o presudi kao i praćenje reakcija javnosti. Cilj je da se izvede zaključak o tome koliko je javnost bila upućena u tok i predmet postupka, i koliko su pojedini slučajevi, zbog svoje političke pozadine, predstavljeni u politički aktuelnom svetlu.

Pored utvrđenja diskriminacije, pitanje efektivnosti i ravnopravne primene Zakona o zabrani diskriminacije zavisi i od prikladne kazne. Utvr-

đenje diskriminacije bez adekvatne kazne može onemogućiti postizanje pravde u pojedinačnom slučaju pred sudom a istovremeno sprečiti preventivni uticaj zakona, ako se pokazuje javnosti da protekcija zakona nije dovoljna.

11. Analiza rezultata monitoringa i njena upotreba

U ovoj fazi posmatranja, posmatrači bi, na osnovu posmatranih ročišta, odgovorili na pojedina pitanja u vezi sa postupkom, koja se odnose na nepristrasnost i nezavisnost suda i sudija, ponašanje stranaka, poštovanje Ustavom i međunarodnim pravom zagarantovanih ljudskih prava i sloboda, pre svega prava na pravično suđenje.

Rezultati analize postupaka trebalo bi da budu predmet diskusije sa predstavnicima pravosuđa i nosiocima javnih funkcija, a u cilju dalje implementacije zakona i zaštite protiv diskriminacije. Takođe, proces mora imati u vidu preporuke za dalji razvoj samog zakona i drugih mera za zaštitu ljudskih prava u Republici Srbiji.

SPECIFIČNOSTI POSTUPKA I STANDARDI LJUDSKIH PRAVA ZNAČAJNI ZA MONITORING I ANALIZU

1. Teret dokazivanja

Jedan od možda najvažnijih principa u parničnom postupku je teret dokazivanja. Specifičnost civilnog procesa mora da se ima u vidu kada se ocenjuju i dokumentuju odluke suda. ZZD uvodi novi standard: ako prema članu 45 ZZD-a sud utvrdi da je izvršena radnja neposredne diskriminacije, tuženi se ne može osloboditi od odgovornosti dokazivanjem da nije kriv. Ukoliko tužilac učini verovatnim da je tuženi izvršio akt diskriminacije, teret dokazivanja da usled tog akta nije došlo do povrede načela jednakosti, odnosno načela jednakih prava i obaveza, snosi tuženi.

Utvrđenje suda se zatim ocenjuje po ZPP-u koji se primenjuje shodno članu 45 ZZD-a. Monitor mora da obrati pažnju na ovaj deo procesa, posle kojeg teret pada na tuženog.

Obavezno učešće stranaka u parničnom postupku dokazuje važan princip kontradiktornog postupka. Po članu 5 ZPP-a sud će svakoj stranici da pruži mogućnost da se izjasni o zahtevima, predlozima i navodima protivne stranke. Osim toga, stranke su po članu 7 stav 1 ZPP-a dužne da iznesu sve činjenice na kojima zasnivaju svoje zahteve i da predlože dokaze kojima se te činjenice utvrđuju. Po stavu 2 člana 7 ZPP-a sud će da razmotri i utvrdi samo činjenice koje su stranke iznele i da izvede samo dokaze koje su stranke predložile.

Ta dispozicija predstavlja osnovno procesno načelo da stranke iznose stanje procesa i nude sudu dokaze u odnosu na njihov zahtev. Sud, po pravilu, ne prikuplja sam činjeničnu građu već je dobija od stranaka,

a podlogu za odluku obrazuje od činjeničkog materijala koji su stranke iznele. Dokazi se izvode na predlog stranaka, a sud odlučuje koji će se dokazi izvesti. Sud ima ovlašćenja da utvrdi i činjenice koje stranke nisu iznele i izvede dokaze koje stranke nisu predložile, kada se radi o nedopuštenim dispozicijama stranaka i kada je to posebnim propisima predviđeno.

2. Situaciono testiranje

Situaciono testiranje, iskorišćeno na pravi način, predstavlja legalnu i efektivnu tehniku provere ostvarivanja prava koja su garantovana zakonom, kao i sredstvo za osnaživanje žrtava diskriminacije. Ono predstavlja eksperimentalni metod čiji je cilj da se ukaže na postojanje prakse, kada je, u uporedivoj situaciji, osoba koja poseduje određeno lično svojstvo nepovoljnije tretirana u odnosu na drugu osobu koja ne poseduje takvo svojstvo. Ovim se diskriminacija utvrđuje „na licu mesta”. Ukoliko je neophodno da se utvrdi akt diskriminacije prebacivanjem tereta dokazivanja na tuženo lice, „tester” se mogu poslati u misiju kreiranja situacije analogne onoj koja je uočena ili pretpostavljena za diskriminatora. Tester bi tada, kao svedoci, prema članu 245 ZPP-a, mogli da utvrde da je tuženo lice učinilo diskriminatorski akt. Na taj način, moguće je pružiti asistenciju povređenom licu u dokazivanju slučaja u kojem se ne očekuje da dokazi budu lako sakupljeni.

Istovremeno, mora da se ima u vidu da NVO ne sme imati uticaja na svedoke koji ne treba da svedoče u korist podnosioca tužbe. Dakle, ne sme da dođe do toga da NVO bude posmatrana kao parnična strana koja ima za cilj samu osudu, već utvrđivanje istine.

Deo monitoring procesa kao i evaluacije monitoringa u slučaju testera kao svedoka, mora biti osetljiv u vezi sa pitanjem da li odluka suda o oceni verodostojnosti svedoka i njegove izjave može biti prihvaćena ili ne i kako je ta odluka doneta.

3. Pismena rasprava između stranaka

Po članu 4 ZPP-a sud odlučuje o tužbenom zahtevu na osnovu usmenog, neposrednog i javnog raspravljanja. Javna usmena rasprava predstavlja neophodan deo monitoring procesa. Bez obzira na to, član 14 ZPP-a utvrđuje da stranke u parničnom postupku preduzimaju parnične radnje u pisanom obliku izvan ročišta, a usmeno na ročištu, ako za pojedine radnje nije zakonom propisan oblik u kome one moraju da se preduzmu. Na taj način se pojačava značaj pismenog dela procesa. To ne olakšava proces monitoringa ali je važan aspekt uspeha samog monitoringa, kao dela procesa koji nije deo javne rasprave.

Mogući način prevazilaženja tog problema je kontaktiranje stranke radi dobijanja informacija iz pismene rasprave, kako bi i taj deo procesa mogao da se oceni. Ukoliko to nije moguće, potrebno je konstatovati da

je deo procesa protekao u pismenoj raspravi i da uvid nije moguć. Reakcije stranaka će takođe biti očigledne u sudu i rasprava će se češće odvijati usmeno. Na taj način bi ipak bilo moguće ostvariti dovoljnu analizu.

4. Vremensko trajanje procesa od podnošenja tužbe do sudske odluke

Važno pitanje za efikasnost sudskog sistema i zaštitu od diskriminacije u monitoringu je vreme trajanja postupka, ako se ima u vidu da je postupak po članu 41 stav 3 ZZD-a uvek hitan.

Ovo znači da bi evaluacija trebalo da ima informaciju ne samo kada je izvršena diskriminacija već i koliko je vremena prošlo dok je suđenje počelo i koliko je ono trajalo.

5. Troškovi postupka

Treba uzeti u obzir i odluku suda o tome ko mora da snosi troškove sudskog postupka. Prema članu 153 stav 1 ZPP-a, strana koja u celini izgubi parnicu dužna je da drugoj strani nadoknadi troškove. Delimičan uspeh stranke u parnici može biti, prema stavu 2 ovog člana, razlog da sud odluči da stranka mora da snosi deo troškova druge stranke ili da svaka stranka snosi svoje troškove. Ta odluka je važna jer otvara pitanje da li bi sa odlukom o troškovima mogla biti sprečena implementacija zakona ukoliko bi i posle utvrđene diskriminacije podnosilac trebalo da snosi deo troškova.

Nameće se pitanje da li je stranka u mogućnosti da snosi troškove parničnog postupka, što je, u suštini, pitanje da li zaštita protiv diskriminacije uopšte može da se dobije. Ekonomske mere su neophodna karika u ostvarivanju protekcije protiv diskriminacije. Prema članu 168 ZPP-a, sud će da oslobodi plaćanja troškova postupka stranku koja prema opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi sve troškove. Ova odredba značajna je u iščekivanju zakona koji će na opšti način regulisati korišćenje usluga besplatne pravne pomoći u Srbiji.

Takođe, ova odluka je veoma važna za implementaciju Zakona. Može da se pretpostavi da će se npr. diskriminacija zbog etničke pripadnosti često preklapati sa nedovoljnom ekonomskom mogućnošću stranke, kada se ima na umu socijalni položaj manjina. Problem se može sprečiti ukoliko NVO podnese tužbu ili treće lice asistira podnosiocu.

